

A LENGYELEK ÉS AZ ENTENTE HATALMAK

ÍRTA
DR. DIVÉKY ABOKJÁN

Megjelent a „Magyar-Figyelő“ 1915. augusztus 16. számában

SINGER ÉS WOLFNER KIADÁSA BUDAPEST

A lengyelek és az entente hatalmak.

Krakó, július hó.

Lengyel földön, a nyugati és keleti kultúra határán és sűrűlő felületén mérkőznek szövetséges hadaink a mérhetetlen orosz birodalom seregeivel, a véráztatta lengyel föld, a romokban heverő városok, kormos gerendáktól sötétlő falvak, a tűzhelyükből kikergetett jajveszélő családok százezrei bizonyítják hogy itt két világ küzd egymással, a nyugati kultúra a bi i szellem örökösével, Európa Ázsiával harcol. A kultúrák szellemek és fajok e gigászi küzdelmében mi magyarok a nyugathoz csatlakoztunk, mert egész történelmünk folyamán .∴ nyugati műveltséghez kapcsolódtunk, amelynek harcosai és védői voltunk csakúgy, mint testvérnemzetünk a lengyel, mely azonban hasonlíthatatlanul nehezebb körülmények kc...t küzd léteért mint mink.

Milliók küzdelmének színtere a lengyel föld s ez óriási pert követő világtagosításban elsőrendű érdekelt lesz a lengyel nemzet, hisz elvesztett birtokáról van szó. A kelet és nyugat határán élő lengyelségnek választania kell, vájjon a kelethez vagy a nyugathoz csatlakozik-e. Mi reánk magyarokra nézve a lengyel kérdés elsőrangú fontosságú, azért nem lesz érdektelen megvilágítani a lengyelség viszonyát Oroszországhoz és az entente hatalmakhoz.

Ha a nyelvi és faji tekintetet vesszük szemügyre, azt látjuk, hogy áthidalhatatlan szakadék tátong a két nép között. A szláv népek között egyébként is roppant nagy az erkölcsi, jellembeli és gondolkodásbeli különbség s egységes szláv jellemről szó sem

lehet. A lengyelség a nyugat kultúráját és vallását követi s a történelem során lelkesen terjesztette azt keleten a litvánok és a fehér- meg kisoroszok közt. A vallási antagonizmus oly nagy a két nép között, hogy a Rómához hű lengyel nép soha sem lesz Bizánc vallásának követője.

De óriási űr található a két nép közt politikai felfogás tekintetében is, mert az alkotmányosságért és szabadságért lelkesedő lengyel soha sem barátkozik meg az orosz autokrata szellemmel és bizantinizmussal. A lengyelnek egész gondolkodása ellenkezik az oroszéval. Ehhez hozzájárul a nagy történelmi ellentét, a nemzeti törekvések és érdekek homlokegyenest ellenkező volta, mely nem engedi, hogy a két nép megértse egymást. Igaz, hogy a lengyelek körében volt mindig egy kis töredék, mely oroszbarát politikát folytatott, de ez nem annyira rokonérzésből vagy meggyőződésből, mint inkább az orosz súlyos argumentuma, a rubel hatása alatt történt s mindig a lengyel ügy bukását idézte elő. Ott volt az áruló targowicei konföderáció, mely Lengyelország felosztását vonla maga után.

Czartoryski Ádám herceg oroszbarát politikája eredménytelen maradt, bár I. Sándor cár sokat ígérgetett a lengyeleknek. «Mindent megkaptok, amit kívántok», monda. «Akarjátok, hogy egyesítve legyetek? Egyesítve lesztek. Mert hát miért is ne tegyem fejemre a lengyel koronát?» ígérését azonban nem tartotta be. A bécsi kongresszuson alkotott Lengyel Királyság perszonáluniója Oroszországgal sikertelen volt, mert I. Miklós cár reakcionárius szelleme letörte a lengyelek szabadság után való törekvését. E kegyetlen uralkodó halála után a lengyelek reménykedni kezdtek, de csalódtak, mert a jobbagyszabadító II. Sándor folytatta atyja lengyelelles politikáját. Örökké emlékeztetesek maradnak ama szavai, melyeket 1856-ban a varsói Belvedere-kastélyban (ugyanott, honnan Konstantin nagyherceg menekült az 1830-iki lengyel forradalom kitörésekor) mondóit a mégfiatal cár a lengyel küldöttségnek: «*Point de rêveries, messieurs!* Minden, amit atyám tett, helyes volt. Uralmam további folytatása lesz az övének.» A ő uralkodása idejére esik az 1863-iki lengyel forradalom s Muravjovnak, az «Akasztó»-nak, borzalmas rendszere Litvániában. Igen, a históriai «*Point de rêveries!*» örökké jelképe marad az oroszok lengyelelles politikájának.

Hogy nemcsak a hivatalos Oroszország, hanem még az orosz forradalmi szervezetek is ellene vannak minden lengyel törekvésnek és nem lehet közöttük megértés, bizonyítja e szervezetek tárgyalása 1862-ben, mely rögtön megakadt, mihelyt a lengyel lakosságú Vlnáról s általában a lengyelek lakta Litvániáról volt szó, mert az oroszok ennek átengedéséről hallani sem akartak. De most is a legújabb időkben nincs az orosz dumának egyetlen pártja sem, mely megértené a lengyeleket, vagy érdekükben valamit lenni akarna. A kormánypártiak és a nemzetiek legjobb szeretnék kiirtani a lengyeleket, a haladók és alkotmányos demokraták pedig egy kalap alá akarják őket venni az oroszokkal. Aki ismeri az orosz társadalmat, az tisztában lehet azzal, hogy az orosz soha *őszintén nem ad* a lengyeleknek kedvezményeket s ha ad, csak a pillanat kényszerítő hatása alatt teszi s adandó alkalommal visszavonja.

Az orosz bürokráciára a lengyelek nem számíthatnak. Az orosz közvéleményre való támaszkodás szintén illuzórius. Oroszországban általános az ellenszenv, sőt gyűlölet a lengyelekkel szemben. Ennek oka a két nép kultúrájának annyira eltérő volta. Az orosz a lengyelt nem ismeri, vele nem törődik. Az orosz irodalom alig foglalkozik a lengyelekkel; a legnagyobb orosz írók, mint Lermontov, Gogol, Tolsztoj, Goncsarov és mások, meg sem említik a lengyeleket. Azok a másod-harmad-rangu írók, kik írnak róluk, sötét színekkel festik őket.

A nagyorosz lenézi, megveti a lengyelt.

De nemcsak kulturális és politikai, hanem gazdasági szempontból is nagy ellentétek vannak köztük; az orosz gyárosok nem alaptalanul félnek a fejlettebb lengyel gyáripár versenyétől, mely elhódítja tőlük a keleti piacokat. Azért legjobb szeretnék, ha a Lengyel Királyság vámsorompóval volna elzárva Oroszországtól.

A politikai pártok közül még a kadetok állottak hozzájuk legközelebb, de most azok is elfordultak tőlük, mert bizonyos kérdésekre nézve nem tudtak megegyezni.

A lengyel nemzet túlnyomó többsége az oroszot tartja ősi ellenségének, mert ennek alattomos politikája döntötte sirba nemzeti életét, ez tartja kezében az egykori Lengyelország területének 80%-át. Az orosz ellen irányultak az összes fölkelések; Kosciuszko az orosz ellen küzdött s az 1831-iki és 1863-iki

lengyel fölkelések is a gyűlölt orosz iga lerázását célozták. A lengyelek oroszgyűlölete tradicionális, hisz azért harcolt Berni, Denibinszki, Wisocki és annyi más lengyel a magyar szabadságharcban, hogy az oroszral, ősi ellenségükkel, harcolhassanak. Azért lett Bem törökké, hogy a török oldalán küzdjön az orosz ellen. Azért ment Mickiewicz Parisból Konstantinápolyba, hogy ott légiókat toborozzon az oroszok ellen, ezért lett Czajkowski Szadik pasává, ezért küzdött nálunk a nemrég elhunyt Mil-kowski ezredes is. Ezért lett Szibéria — Slowacki lengyel költő szavai szerint — a lengyelek második hazája.

Az 1863-iki fölkelés elnyomása után a lengyelség hosszú időre elveszítette reményét arra, hogy az orosz uralmat lerázza. Európai bonyodalomra várt, mely megváltást hozhat rája. A japán-orosz háború meglepte a lengyeleket s készületlenül találta őket, ezért nem mozdultak. Utána azonban hozzáláttak az ifjúságnak katonai szellemben való kiképzéséhez és lövész-csapatok alakításához, melyeknek megteremtése körül főleg *Stadnicki Vladisláv* publicista s nemzetünk nagy barátja, meg *Pilsudzki József*, a lengyel légiók dandárparancsnoka, fejtettek ki roppant nagy tevékenységet. A szervezés és kiképzés Galíciában ment végbe, de az ifjúság nagyrésze a királyságból toborzódott. Az utóbbi évek politikai feszültsége még fokozottabb munkára serkentette a mozgalom vezetőit.

A háború kitörésekor feszült figyelemmel várta mindenki, mit csinálnak a lengyelek; sokan biztosra vették, hogy a lengyelek megmozdulnak s Varsóban kitör a forradalom. De nem így történt. A lengyel légiókba ugyan lelkesen tódultak fiatalok és öregek egyaránt s páratlan vitézséggel küzdenek az orosz ellen, Varsó ellenben nem mozdult meg. Ez sokakban csalódást keltett s hangok hallatszottak, különösen a német sajtóban, hogy a lengyelek oroszbarátok, sőt egy német író még a galíciai lengyeleket is árulással vádolta. Mindezt azonban csak azok mondják, akik a viszonyokat nem ismerik.

E sorok írója hosszabb időt töltött a lengyelek közt tanulmányok céljából s közvetlenül a háború kitörésekor, két nappal az általános mozgósítás előtt, Varsóban tartózkodott s így alkalma volt az ottani hangulatról meggyőződni. Oroszok iránt való rokonérzésről szó sem volt. Sokaktól hallottam azt, hogy Ferenc Józsefet szívesen látnák uralkodójuknak. Az a vád, hogy

az orosz:-lengyelek nagy része «russzofil, nem áll: ez teljesen helytelen meghatározás, mert még a mérsékelték, a nemzeti demokraták és realisták sem szeretik az oroszokat, mert csak opportunitáshól, optimizusból és helytelen politikai tájékozódás folytán tartanak az oroszral. Az oroszbarát jelzőnek értelme legföljebb csak az, hogy kevésbbé gyűlölték az oroszot mint a poroszt. Az oka ennek mindenekelőtt *a poroszoktól való félelem* volt, mert a poroszoknak a múltban folytatott szigorú lengyelelles politikájának félelmes hite volt az orosz-lengyelek körében. Hogy a poroszok most belátták lengyelelles politikájuk tévedéseit s abbahagyták a lengyelek üldözését, sőt hogy előkelő német hangok szólaltak fel a lengyelek érdekében, azt legnagyobb részben nem tudják, mert az orosz cenzúra légmentesen zárta el őket a külföldtől s ha hallottak is róla, még mindig bizalmatlanok a poroszokkal szemben s nem hiszik, hogy e közeledés őszinte.

E sorok írója varsói s általában orosz-lengyelekkel gyakran vitatta, hogy az orosz veszedelmesebb rájuk nézve mint a porosz. Ők az ellenkezőjét állították, azt mondva, hogy az orosz kisebb mértékben veszedelmes, mert nem oly következetes s nem oly magas kultúrájú mint a porosz és mert nála pénzzel mindent el lehet érni. Egnéhány rubellel megválthatja magát a zaklatásoktól, a szekatúrától. Oroszországban deszpotizmus uralkodik, enyhítve vesztegetés útján. Az orosz korrupció és zsarnokság részint hősöket, részint árulókat nevelt a lengyelek közt. A gyengébb jelleműek elbuktak a csábító rubelek láttára s eladták magukat az oroszoknak. A másfél százados orosz zsarnokság nem engedte, hogy a lengyelek politikailag szabadon gondolkodhassanak s ez az ingatag jelleműeket szolgállekké tette. A gyenge lelkűeket a kozák nahajkától, a börtöntől és a száműzetéstől való félelem politikailag színtelenné, vagy legalább külsőleg oroszbarátokká tette.

Ezek ama rugók, melyek következtében az orosz-lengyelek egy része nem idegenkedik az orosz uralomtól. Ez azonban szerencsére csak jelentéktelen töredék s túlnyomó többsége elkeseredett ellensége az oroszoknak.

A háború kitörésekor az oroszok autonómiát ígértek a lengyeleknek s azzal kecségtették őket, hogy Galiciát és Posen tartományt Thorn és Danzig városokkal hozzácsatolják Orosz-

Lengyelországhoz s így az összes lengyeleket egyesítik, szélesebb-körü önállóságot adva nekik. Miklós nagyhercegnek e kiáltványát dicshimnusszal fogadták Dmowski volt дума-képviselő és társai, kik az oroszral való kibékülést propagálják. Ezek azt gondolták, hogy az orosz számbeli túlerejével győzni fog s ha a lengyelek ellene lesznek, megboszulná magát. A lengyel közvélemény előtt azonban ugy magyarázták álláspontjukat, hogy Oroszország gyengébb mint Németország, tehát nem oly veszedelmes a lengyelekre nézve s azért inkább az oroszokkal kell tartani.

De a lengyel közvélemény nagyon hidegen fogadta a nagyherceg kiáltványát és fölháborodással fogadta Dmowski és társainak hódoló iratát.

Hogy mennyire nem oroszbarátok a lengyelek, bizonyítja az, hogy a lengyel hadköteleseknek csak 35 százaléka vonult be az orosz általános mozgósításkor, továbbá, hogy mig Ausztria-Magyarország pártján igen tekintélyes számú lengyel légiók küzdenek, addig az oroszok hasonló kísérlete csúfos kudarccal végződött, amennyiben alig ezerkétszáz, nagyrészt börtönviselt, vagy az orosz sorkatonaságtól a légióhoz áthelyezett lengyel gyűlt össze a kétesmultu Snarski vezetése alatt.

Az orosz-lengyelek s elsősorban a varsóiak igazi érzületét eddig nem lehetett megítélni, mert a szigorú cenzúra még súlyosabban nehezedett reá a lengyel lapokra s azok csak az oroszokra kedvező cikkeket és híreket adhatnak ugy, hogy azokból teljesen hamis képet kap az ember. A függetlenségi érzelműek, a kettős monarchiával rokonérzők meg sem moccanhatnak a külvilág előtt, mert golyó vagy Szibéria a felelet reá. Ők csak a föld alatt dolgozhattak és az «illegális sajtó» útján igyekeztek aláásni az orosz autokratizmus épületét. Munkájuk eredményét most csak a beavatottak ismerik.

Egyes jelek azonban mutatják, hogy munkában voltak; a Varsó felé vezető pályatesteknek s vasúti hidaknak felrobbantása, az 1831-iki orosz emlékműnek elpusztítása, az orosz-lengyel barátságot maró gúnnyal ostorozó plakát megjelenése és ehhez hasonló tünetek bizonyítják, hogy ott forrong valami.

De annál hangosabban dolgozik a Dmowski vezetése alatt álló kis csoport, mely élvezi az orosz hatóságok és a kormány támogatását, tehát elég szabadon mozoghat s úzheti propaganda-

ját, amiből a viszonyokat nem ismerők arra következtetnek, hogy a királysági lengyelek «russzofilek», ami pedig nem áll.

De ezek sem rajognak az oroszért, hanem a már fönt említett okoknál fogva csak kevésbé veszedelmesnek tartják a porosznál. De még ezek közt is kevés az igazán szlávul érző és még kevesebb, ki bizik Oroszországban. Jellemző erre nézve ez irány egyik képviselőjének, Siedlecki Ádámnak, cikke a varsói «Tygodnik Huslrowany»-ban: «Két nemzet érzelmi viszonya nem pusztán szívbeli szövetség és azért senki sem veheti tőlünk rossz néven, ha a lengyel-orosz barátság mézesheteiben, kedveskedések és hízelgések közepette a rideg megfontolás és ellenőrző kritizmus közepette mindkét részen ezt a kérdést teszik fel: «est-ce que ça durera?»¹⁾

Nagyon jellemző ezek politikájára nézve a következő eset: Midőn egy lengyel дума-képviselőnek szemrehányásokat tettek Varsóban, hogy nagyonis oroszbarát beszédet tartott, így válaszolt: «Hogyan lehet a mi szentpétervári beszédeinket komolyan venni?»

A német lapok is kezdik már belátni, hogy oroszbarátságról nem lehet beszélni. A «Magdeburger Zeitung» 1915 március 2-iki számában «Russen und Polen» c. cikkében igen helyesen jegyzi meg: «Eine eigentliche russenfreundliche Richtung unter den Polen gibt es nicht, sondern nur zahlreiche Opportunisten.»

Ganghofer, a híres müncheni publicista, aki az orosz harctéren működött, maga is elismeri, hogy a lengyelek helyzete rendkívül nehéz a két óriási hadsereg hengerei közt s érthető, ha egyelőre semlegesen viselkednek.²⁾

Tekintetbe kell vennünk, hogy az orosz harctér túlnyomórészt lengyel földön van s ott zúg végig a háború fürgetege. Folytonosan váltakoztak a hadak, hol osztrák és magyar meg német, hol orosz seregek váltották fel egymást, néha egy néhány napon belül. Ez a sokszoros változás egyik uralomból a másikba az érzelmeknek egész káoszát idézte elő, minek folytán nem volt biztos tájékozódás s még olyanok is, kik kívánták a mi győzelmünket, féltek csapatainkat szívélyesen fogadni, mert nem tudták, nem jönnek-e a kozákok s nem akasztják-e fel

¹⁾ Feldman: Deutschland, Polen und die russische Gefahr. Berlin, 1915. 65. 1.

²⁾ Nowa Reforma 1915. IV. 23.

őket azért. Ebből magyarázható az, hogy néhol még a lengyel légionáriusokat is bizonyos félelemmel és bizalmatlansággal fogadták, mert tartottak az orosz bosszútól. Kielce város lakosságára százezer rubel sarcot vetettek ki a kozákok, mert a légionáriusokat szívesen fogadták. Természetes, hogy az így póruljárt lakosság már nagyon tartózkodó volt hadainkkal szemben. Ennek tulajdonítható részben az is, hogy nem tört ki a Lengyel Királyságban a fölkelés, melytől úgy tartottak az oroszok s melyet annyira vártak a mieink. Ha mindjárt nagyobb területet hódítottunk volna meg, egész másképp alakult volna a lengyelországi helyzet.

Mindehhez hozzá kell vennünk a háború borzalmas pusztításait. A milliós hadaknak felvonulásai, hadi operációi tökéletesen elpusztították a lengyel földet úgy, hogy ez a termékeny és gazdag föld valóságos siralomvölgygé lett. A pusztulás, a nyomor rettenetes még most is, néhány évtizedre lesz szükség, míg az ország talpra áll. A szerencsétlen lengyel nép keze kenyér után reszket s csak a háború borzalmait látja, mert legsúlyosabban ő érzi.

xV kiábrándulás azonban már az u. n. ruszofilek maroknyi csapatában is kezd mutatkozni, mert az oroszok a nagy garral hirdetett kedvezményeket nem váltották be. Az orosz generálisszimusz kiáltványa a lengyelekhez nem volt őszinte. Ezt francia nyomás alatt tette s inkább csak taktikai fogás volt, hogy a lengyeleket a forradalomtól visszatartsa s különben is nélkülözte a cár megerősítését. Nem is adtak a lengyeleknek semmit és csak most a sok vereség után gondoltak arra, hogy valami torzalkotmányt adjanak.

Még nagyobb csalódást okozott Bobrinszkij grófnak, Kelet-Galicia volt orosz kormányzójának, Lwów (Lemberg) megszállásakor tett kijelentése, hogy ez a terület «ősi orosz föld», ott a lengyeleknek nincs semmi keresni valójuk. Pedig e város lakossága túlnyomórészt lengyel, kultúrája tiszta lengyel. Bobrinszkij grófnak páratlanul őszinte beszéde hideg zuhanyként hatott Dmowski követőire, az egész lengyel közvélemény pedig fölháborodott az orosz hódító politika telhetetlenségén. Bobrinszkij tehát ép az ellenkezőjét mondta, mint amit a nagyherceg ígért, t. i. Galiciának a Lengyel Királysággal való egyesí-

tését. Már itt mindjárt kitűnt, hogy az orosz politika mennyire nem őszinte a lengyelekkel szemben.

Még az oroszokkal rokonszenvező francia és angol lapok is kétségbe vonják a nagyherceg őszinteségét a lengyelekkel szemben, így pl. a radikális «*Daily News and Leader*» március 6-iki számában bizalmatlan a nagyherceggel szemben, a «*Gazette de Lausanne*» (entente párti) pedig f. é. 80-ik számában «*Peut-on croire en la Russie?*» c. cikkében kételkedik az orosz ígéretek őszinteségében.¹⁾ Ugyancsak e lap március 1-i számában «*Le rouleau chez lui*» c. cikkében támadja az oroszokat, hogy a lengyeleknek tett Ígéretükből semmit sem tartanak be s hogy Galíciában erőszakosan akarnak oroszosítani. A freiburgi «*La Liberté*» egy moszkvai újság nyomán azt mondja, hogy a lengyelekhez intézett kiáltvány kezdeményezője Joffre tábornok volt. E lap szerint beavatott orosz körökben nem is csináltak belőle titkot, hogy ez tisztán csak politikai sztratégia volt. Erre a «*La Liberté*» megjegyzi, hogy ebben az esetben Franciaországnak kötelessége megakadályozni, hogy a kiáltvány csalás legyen. A «*Journal de Genève*» (francia párti) március 23-iki számában «*Les frères ennemis polonais*» c. cikkében azt állítja, hogy a kiáltványnak oly jelentősége volt, mint egy nyert csatának, mert sok lengyelt visszatartott a forradalomtól, mert nem akarták hazájuk jövőjét egy kártyára tenni.

Kelet-Galicia elfoglalása után az oroszoknak eszük ágában sem volt, hogy engedményeket adjanak, bizonyítja ezt az a hírlapi polémia, mely Arabasin tanár és Sztolipin hírlapíró (a megölt miniszter testvére) közt folyt le. Arabasin azt hangoztatta, hogy *kell* kedvezményeket adni a lengyeleknek, mire Sztolipin azt írta a «*Novoje Vremja*»-ban, hogy idáig Szent-Pétervárott senki sem gondol arra, hogy a lengyeleknek engedményeket adjanak.

A lengyel-orosz ellentétekre nézve nagyon jelenző *Mencsikov* cikke a «*Novoje Vremja*» január 23-iki számában.²⁾ Szerinte azért nehéz, szinte lehetetlen a kibékülés s azért nem egyezhetik bele Oroszország a lengyel önállóságba, mert félti a nyugati orosz területeket, melyeket a lengyelek, mint egykori birtokukat,

¹⁾ Polen, I. IS sz.

²⁾ Polen, [. 221. 1.

vissza akarnák foglalni s azokat ellengyelesíteni. Ezt pedig Oroszország nem engedheti. Mencsikovnak ez az állítása körülbelül visszatükrözi az orosz mértékadó körök véleményét, kik tudják, hogy a lengyel kultúra magasabb és régibb lévén azon a földön, kiszoríthatja az oroszok primitívebb kultúráját.

A háború folyamán egyes orosz pártok nézete a lengyel kérdést illetőleg változott, mert belátták, hogy a központi hatalmak sokkal erősebbek, mint azt ők gondolták s azért hajlandók lettek az engedményekre. A varsói «Świat» közli az orosz pártok vezetőinek nézeteit a lengyel kérdést illetőleg.¹⁾ Ez érdekes cikk valóságos tükre a pártok nézeteinek. Az októbrista *Kovalevszkij* véleménye az, hogy a háború után nem lehet kevesebbet adni a lengyeleknek, mint amennyit Galíciában élveznek, de nem egyezik bele semmiféle európai kongresszusba, mely a lengyel ügyet tárgyalná. *Lvov* (a centrum csoport elnöke) szerint a lengyelek csak akkor kaphatnak valamit, ha teljesen lemondanak az orosz területekről, melyeket «erőszakkal csatoltak» Lengyelországhoz.

A lengyeleknek félre kell állaniok és tisztán néprajzi alapra helyezkedniök; csak ez esetben lehet szó orosz-lengyel megértésről. A lengyeleknek le kell mondaniok kultúrájuk expanzivitásáról orosz területeken. «A kisorosz kérdés a mi ügyünk», monda, «s a lengyeleknek nincsen hozzá semmi szavuk.»

Maklakov (jobbparti kadet) rögtön előrebocsátotta, hogy Kelet-Galicia ügyét kikapcsolja a lengyel kérdésből. A leghatározottabban ellene van a kongresszusnak. Ami pedig az önkormányzatot illeti, ellenzi azt a formát, ami Ausztriában van. Delegációkról nem akar hallani. Egyes kérdéseknek a tartománygyűlés alá kell tarlozniok, másoknak a дума hatáskörébe.

Alexandrou (kadet), a híres ügyvéd, elég engedékeny a lengyelekkel szemben. Érti, hogy a lengyelek Ausztria és Magyarország pártján vannak, mert itt a legjobb bánásmódban részesülnek, de politikailag helytelennek tartja ez irányt, mert ha Németország még halalmasabb lesz, nem veszi tekintetbe a lengyeleket. Ezért helyesebb, ha Oroszország oldalán marad.

A szocialista *Csheidze* minden jót kíván a lengyeleknek, de személetes tekintetben.

13 ¹⁾ Nowa Reforma 1915. márc. 28-iki száma.

Pogodin eharkovi egyetemi lunar az «*Utro Rosszii*» c. lapban kijelenti, hogy ő leghatározottabb ellensége az egyesített Lengyelország autonómiájának. Szerinte Lengyelországot cári helytartó kormányzása alá kell helyezni, saját parlamentet adni és megengedni neki, hogy bevételeit saját céljaira fordítsa, kivéve bizonyos összegei, melyet közös állami kiadásokra kell fordítani. Ehhez a cikkhez a szerkesztőség még hozzáteszi, hogy vámsorompót kell felállítani, viszont a hadsereg és pénz közös.

Jemielanou hires jogász a «*Juridiceszkij Vjesztnik*»-ben azt mondja, hogy Oroszországra nézve roppant jelentősége volna oly megoldásnak, mely az ottani népet kielégítené és az államhoz vonzaná. A nagyherceg kiáltványa Lengyelország feltámasztását ígéri; ezt meg kell valósítani valami államjogi formával, de oly módon, hogy ne szűnjék meg Oroszország alkotórésze lenni.

Az oroszok a lengyel kérdést belügyüknek tartják, melyhez senkinek semmi köze, dacára annak, hogy a bécsi kongresszuson a hatalmak kezeskedtek érte s a lengyelek sorsa mintegy azok protektorátusa alá lett helyezve. Az oroszok e tekintetben még szövetségeseikre sem hallgatnak. Pregnánsan fejezi ki ezt az «*Utro Rosszii*» abból az alkalomból, hogy a szentpétervári lengyel klub ezt a határozatot hozta: «Lengyelország jövő alkotmányának megállapítására nincsenek feljogosítva az orosz törvényhozó testületek. Lengyelország alkotmányát a szövetségesek kongresszusán kell megalkotni még a béke megkötése előtt.» E határozott kijelentést élesen támadja az «*Utro Rosszii*»¹⁾ s végén azt mondja, hogy a lengyelekhez intézett kiáltványt az orosz sereg fővezére adta ki s nem Joffre vagy French tábornokok. «Sem Franciaországnak, sem Angliának nincs szava ez általános szláv családi ügyben. A győzelmes szövetségesek tanácskozása kimondja Lengyelország egyesítését. Az orosz cár jogara alatt egyesült Lengyelország szervezetével semmiféle kongresszusnak nincs joga foglalkozni.»

Íme megint a históriai «*Point de reveries!*» A két nép nem érti meg egymást. Igaza volt Mickiewicznek, hogy Oroszország és Lengyelország harca két, egymást teljesen kizáró szellemvilág küzdelme.²⁾

¹⁾ Nowa Reforma 1915. márc. 6-iki száma.

²⁾ Feldmann : Id. mű 57. l.

A lengyelek nem is az oroszról, hanem a központi hatalmaktól várják a felszabadítást. Nem Dmowskinak, hanem Pilsudzkinak, a lengyel légiók rettenthetetlen, szinte legendás hírű tábornokának szelleme vezeti a lengyeleket. A seregeinkkel vállvetve küzdő vitéz lengyel légiók bizonyítják legjobban, hogy a lengyelek kinek a pártján vannak.

*

Lássuk most, milyen a viszony a lengyelek és a *francia hatalmak* közt, vájjon remélhetnek-e tőlük valamit a lengyelek. A Dmowski vezetése alatt álló kis varsói csoport erősen hangoztatja, hogy a franciáktól és angoloktól remélhetik a lengyel kérdés kedvező megoldását s már csak ezért is az *entente* pártján kell lenniök.

Lengyelország szerencsétlen bukása után a lengyel hazafiak és emigránsok mindent elkövettek az európai hatalmaknál, hogy országuk önállóságát visszazerezzék. Parisban, Londonban, Torinóban, Konstantinápolyban nagyszámú lengyel emigráns tartózkodott a XIX. században, de sehol sem tudtak kellő eredményt elérni. Legtekintélyesebb számmal Parisban tartózkodtak, mert hisz a lengyel-francia kulturális és irodalmi kapcsolatok régi nagy tradíciókon nyugodtak. Különösen erőssé lettek e kapcsok Sobieski idejében, kinek neje Marie Casimire d'Arquien, — népies nevén Marisienka — francia származású lévén, a francia nyelvet és szokásokat honosította meg Lengyelországban. Viszont XV. Lajos felesége Mária Lujza, Leszczyński Szaniszló lengyel királynak volt a leánya, ami a kölcsönös kapcsolatokra szintén hatással volt. A francia kultúra oly mélyen hatolt be a lengyel előkelő körök életébe, hogy a főrangú családok nőlagjai csak franciául beszéltek, a lengyel nyelvet pedig törték. Leveleiket, emlékirataikat franciául irták s francia irodalmi műveket olvastak. x) tudományos és irodalmi körökben a francia gondolkodás, bölcsélet és irodalmi irányok lettek uralkodókká. A lengyel ép úgy mint a francia, a szabadságért lelkesedik s az 1791. évi lengyel alkotmányon már a francia forradalom szelleme vehető észre.

A francia és lengyel szellem meg gondolkodás közt kétségtelenül sok a rokonvonás. Nem hiába mondják a lengyeleket a

kelet franciáinak. Az irodalom, a művészetek iránt való nagy hajlandóság, az áttekintő, összefoglaló gondolkodás szemben a német boncoló elmével, a szellemes, könnyed társalgás és még a franciát is megszegyenítő finom udvarias modor, a szívnek, érzelmenek erősen domináló volta, mind oly vonás, mely a francia rokonérzést megmagyarázza. A lengyelből csak úgy mint a franciából hiányzik az a bámulatos pontosság, rendszeret és gyakorlatiasság, mely a németet a világ legelső népévé teszi. A nagy lengyel írók és művészek, mint Sienkiewicz, Paderewski, Wyspianski, Chelmonski és mások, mind a francia kultúra emlőin lettek nagygyá. Még a vallásosság terén is sok a hasonlóság köztük, amennyiben a lengyel katolicizmus szelleme is közelebb áll a francia aszketikus gondolkodáshoz, mint a német gyakorlatiassághoz.

Politikai tekintetben eleinte nagyon sokat vártak a lengyelek a franciáktól, hisz reményeiket a francia-orosz ellentétekre alapították. Lengyel légiók küzdöttek Napoleon seregében s a nemeslelkű Poniatowski József herceg az Elster hullámaiban lelte hősi halálát. A Napoleon alapította rövidéletű Varsói Nagyhercegségnél többet azonban a lengyelek nem tudtak elérni. Az 1831-iki lengyel forradalom leverése után nagyszámú lengyel emigráns telepedett le Franciaországban, főleg Parisban. Ezeknek vezetője Czartoryski Ádám herceg volt, kinek lakása, a Hôtel Lambert, a lengyel politikai életnek fontos gócpontja volt. Fényes neve, fejedelmi vagyona és a trónokig emelkedő összeköttetései dacára sem tudott nagyobb eredményeket elérni. A krími háború és az 1863-iki lengyel forradalom idején alkalmat kínálkozott III. Napóleonnak a lengyel ügy támogatására s a lengyelek erősen bíztak benne, mert előző nyilatkozataiban pártjukat fogta. Mikor azonban tennie kellett volna, habozott és visszahúzódott. Kossuth mindent elkövetett, hogy beavatkozásra bírja a császárt a lengyelek érdekében, de hiába. Panaszodik is ezért irataiban. Jellemzőek III. Napoleon szavai, melyeket a lengyel kérdést illetőleg egy porosz diplomatának mondott: «Les affaires de Pologne sont très désagréables et je ne sais pas du tout, comment cela finira.» Mintha hasonlítának egy kicsit e szavak a «Point de reveries»-hez!

A francia-orosz szövetség megkötéséig még mindig bíztak a lengyelek a franciákban, akik sok rokonérzést mutatnak irán-

tuk s íróik, mint a világhírű Montalembert gróf, nagy szeretettel írtak róluk.

A szövetség megkötése után azonban a francia politikusoknak nagyon kényelmetlen lett a lengyel kérdés és lehetőleg hallgattak róla, mert egyszerre orosz- és lengyelbarátnak lenni nagyon nehéz.

Ez idő óta a franciák mind kevesebbet foglalkoztak lengyel dolgokkal s e tekintetben igazi francia felületességet árultak el. Akadt ugyan egy néhány francia publicista és író, ki behatóbb tanulmány tárgyává tette a lengyel kérdést, de ezek nem tudtak mélyebb hatást gyakorolni a francia közvéleményre, mely általánosságban rokonérzést mutatott ugyan a lengyelek iránt, de politikai tekintetben begombolkozott. A lengyelek ezt rossz néven is vették a franciáktól s a józanabbak lemondtak a francia támogatásról.

Az utolsó évek feszült politikai viszonyai óta azonban az entente hatalmak mind nagyobb érdeklődést kezdtek mutatni a lengyelek iránt.

Főleg a franciák fordítottak nagy figyelmet a lengyelekre és egymásután jelentek meg lengyelekkel és más szlávokkal foglalkozó művek; egyidejűleg pedig több tanszéket szerveztek a szlávok részére. A lengyelekkel szemben tanúsított hűvös magatartás kezdett megváltozni s egymásután mutatkoztak a francia írók a lengyel földön, hogy tanulmányozzák a lengyelek életét, politikai nézeteiket, viszonyukat az oroszhoz, poroszhoz és Ausztriához. Ott látjuk a Leblond testvéreket (Ary és Marius), Fournal képviselőt, Bernardin!, Chéradame-ot, Cazint. Lelkesen, szinte entuziazmussal írt művek jelentek meg ez utazások nyomán s meg kell adni, egyik-másik gyönyörű munka, így pl. a *Leblond* testvérek «*IL Pologne vivante*» c. könyve, melyet az ember alig tud letenni, oly szépen, oly plasztikusan festi a lengyelek szenvedéseit, életüket, kultúrájukat, a hatalmakhoz és a szomszédos népfajokhoz való viszonyukat. El kell ismerni, hogy tárgyilagos munka, dacára francia voltának ostorozza az orosz lengyelelles politikájáért s viszont elismeri, hogy Ausztriában a legjobban bánnak velők. Ezért a művet kitiltották az oroszok.

Ugyancsak a Leblond testvérek alapították Parisban a «*LA Vie*» c. hetilapot a francia-lengyel barátság előmozdítására.

Francia-lengyel egyesület («Société franco-polonaise») keletkezett s a francia lapok felújítják az 1863 óta érintetlen lengyel kérdést.¹⁾

Főleg Delcassénak szentpétervári tartózkodása volt fordulópont az oroszok lengyel politikájában. A francia kormány nyomást gyakorolt a névparli politikusokra, hogy a lengyeleket engeszteljék ki és az entente politika számára nyerjék meg. Még 1913 végén hozta a «*Golosz Moszkvi*» c. lap azt a szenzációs hirt, hogy a cár előtt két emlékirat fekszik, egy orosz és egy francia, melyben a lengyelekkel való kiengesztelődés politikájának alapelvei vannak kidolgozva. Az orosz emlékirat szerzőjének nevét nem sikerült megtudni, de a franciáról megtudták, hogy azt a *francia vezérkar* fogalmazta. A francia vezérkar ugyanis szükségesnek talált, hogy a lengyelekkel való viszony rendezve legyen, nehogy a hármasszövetséggel való háború esetén az orosz hadaknak a lengyel-fölkelés elnyomásával legyen dolguk, mert akkor az orosz lekötve lévén, a franciára hárulna a német erő nyomásának való ellenállás. Ezért szükséges a lengyeleket megnyerni, ami Oroszországnak is érdeke, hisz reá nézve az a kívánatos, hogy az összes lengyeleket egyesítse jogára alatt. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha az orosz-lengyeleknek kedvező modus vivendit adnak úgy, Hogy a porosz- és osztrák-lengyelek is áhítozzanak utána s kívánják az Oroszországhoz való csatolást.²⁾

Az 1914. év elején a magyar sajtót is bejárta a hír, hogy az orosz cár alkirályt szándékozik Lengyelországba kinevezni, hogy francia hatás alatt engedményeket akar a lengyeleknek adni. Sem minálunk, sem Németországban nem vetettek erre ügyet és a sajtó is napirendre tért fölötte, csak e sorok írója figyelmeztette egy napilapban a magyar közönséget, hogy valami rendkívüli van készülöben, mert különben a franciák nem foglalkoznának annyit a lengyelekkel.

Delcassé fáradozásai azonban hajótörést szenvedtek az orosz kormány makacosságán s a kívánt reformokból alig lett valami. Némi kis engedményt tettek az oroszok az iskolázás terén, de a városi önkormányzat reformját nem tudták elérni a

¹⁾ Feldman : Id. mű. 42. 1.

²⁾ Feldman : Id. mű. 42. 1.

lengyelek csak most tavasszal. A nagyobb jelentőségű autonóm ügyekről hallani sem akartak az orosz kormánykörökben.

Egy varsói lengyel lap («Kuryer Poranny») azt írta,¹⁾ hogy Poincaré pétervári látogatása alkalmával részletes tervet mutatott be a porosz- és osztrák-lengyel területekkel egyesített Lengyelország visszaállítására. Ezt a hírt az angol «*Fortnightly Review*» is megerősítette és «Russia and the War» c. mellékletében még bővebben kifejtette.²⁾

Mindennek dacára az orosz kormánykörök nem voltak hajlandók lengyel politikájukat megváltoztatni, amiért is a francia lapok élesen támadják az oroszokat. Említettük már a «*Journal de Genève*» és a «*Gazette de Lausanne*» cikkeit, melyekhez ujabban a «*Guerre Sociale*» is csatlakozott; Hervé szemére lobbantja az oroszoknak, hogy, Lengyelországnak eleinte megígérték a szabadságot, azután ípindani elfelejtettek. Ma Lengyelországban — mondja — természetesen -mindenki Ausztriáért és Magyarorszáért meg Németorszáért lefke'sp.dik.

Nagyon tanulságos és jellemző Alphonse 'Jobet «*La résurrection de la Pologne*» c. cikke a «*La paix par le droit*» c. folyóiratban, mely őszintén-bevallja, mily nagy hibát követtek el a franciák azzal, hogy nem törődtek a lengyelekkel. «Lengyelország felosztásáért, melyhez hasonló Kín nincs a történelemben», mondja, «Franciaország és Angolország is felelősek bizonyos tekintetben.» Ostorozza a cikk a francia politikusokat, akik azelőtt így nyilatkoztak: «Nagyon messze van tőlünk. Mit érdeklí az Franciaországot?» Hálátlansággal vádolja a franciákat, mert a lengyelek Napoleon seregében is harcoltak. Hibáztatja Napóleont azért, hogy 1812-ben nem egyesítette az össze-, lengyeleket az oroszral szemben. Franciaország egykedvűei néztek azt is, hogy mikép sérti meg a cár az alkotmányt, melye" a bécsi kongresszus a Lengyel Királyságnak adott. (Ezért a< alkotmányért a nagyhatalmak kezeskedtek, de később nen avatkoztak be a lengyel ügyekbe.) A lengyelek iránt való rokoi érzés azonban nem általános a franciák közt, bizonyítja ezt Fréderique *Masson-imk*, a híres francia történétírónak állásfoglalása, ki valósággal tüzet okád mérgében a lengyelekre,

¹⁾ Polen. I. évf. 164. 1.

²⁾ U. ott.

hogy ezek nem tartanak az oroszokkal s nem kevesebbel vádolja őket, mint hazaárulással, azért, mert az orosz ellen küzdenek, ki Lengyelország «szerencsését» akarta.

A francia közvélemény érzi, hogy hibát követett el a lengyelekkel szemben s pótolni akarja az elmulasztottakat, de egyrészt későn teszi, másrészt nincs meg az a politikai súlya, hogy Oroszországot engedményekre bírja. Amíg Franciaország az orosz szövetségese, a lengyelek nem várhatnak semmit a franciáktól.

Ami az angolokat illeti, nem sok mondanivalónk van, mert angol-lengyel kapcsolatokról alig beszélhetünk. A hűvös és számító angol nép nem sokat érdeklődött a szerencsétlen lengyel nép iránt. Igaz, hogy abban az időben, midőn Anglia és Oroszország politikája között éles ellentét volt, az angolok bizonyos rokonérzéssel voltak a lengyelek iránt, de ennek semmi reális eredménye nem volt. Az angol soha sem gondolt komolyan a lengyelek felszabadítására, mert anyagi érdekeire nézve nem várt belőle hasznot. Az angolok és lengyelek közt az érzelmi kapocs is — ami a franciáknál van — teljesen hiányzik; itt nincs meg az a tradíció, ami Varsót és Páriszt oly közel hozza egymáshoz. Azóta pedig, hogy az angol és az orosz politika egy gyékényen árul, szó sincs róla, hogy az angolok a lengyelek pártjára álljanak az oroszokkal szemben. Naivság azt hinni, hogy az angolok révén kieszközölhetnek valamit az oroszoktól. Nagyobb gondjaik vannak az angoloknak, mint semhogy a lengyelekkel őszintén és komolyan foglalkozzanak.

A lengyelek zöme tisztában van ezzel, csak a Dmowski-csoport az, mely nagy reményeket fűzött az angolokhoz. Közvetlenül a világháború kitörése előtt lengyel küldöttség járt Londonban, melyet Grey szívesen fogadott s rokonérzéséről biztosított. Többet azonban nem lehetett hallani róla. A háború kitörése után Dmowski ellátogatott a temseparti fővárosba, hogy az angolok támogatását megnyerje, de úgy látszik minden erőködése hajótörést szenvedett.

Midőn e sorok írója tavaly a háború kitörésekor Varsóban volt, alkalma volt tapasztalni, hogy a szlávbarátok kis csoportjában mily nagy reményeket fűztek az angolok beavatkozásához, amit azonban az eddigi események nem igazoltak.

Az *olaszok* alig jöhetnek számításba. Lengyelbarát érzelmeiket nem lehet kétségbevonni s a háború folyamán több

lengyel egyesület alakult Olaszországban, azonkívül könyvek és folyóiratok is foglalkoztak a lengyelekkel, de túlnyomó részök az oroszsal való szövetséget hangoztatta. Szükségtelen bővebben magyarázni, hogy az olasz szimpátiák a lengyelekkel szemben; nem sokat lendítenének Lengyelország sorsán.

A higgadtan gondolkodó lengyelek tudták, hogy az entente! hatalmak győzelme esetén alig nyerhetnek valamit. Az entente leghatalmasabb, legerősebb tagja Oroszország és csak ez volna képes valamelyes győzelmet vívni ki a központi hatalmakon, mert Franciaország még legnagyobb erőfeszítése esetén is csak védeni tudná magát, tehát csak másodrendű szerepet vihetne szövetségesei közt. Ugyancsak ez áll Angolországra nézve is. Leghatalmasabb lenne Oroszország, mely nemcsak ellenfeleinek diktálna, hanem szövetséges társaira nézve is veszedelmessé válhatnék. Egy győzelmes Oroszország nem respektálná a franciákat és angolokat s azok, ha akarnák, akkor sem tehetnének sokat a lengyelek érdekében. Lengyelország sorsa ez esetben teljesen az orosz önkénytől függne s ki az a naiv ember, aki elhiszi, hogy az oroszok győzelmük esetén a lengyel földről le* mondanának? Az oroszok csak akkor ígérnek s esetleg adnak valamit, ha megszorulnak, mint ez az 1905-iki forradalom idején volt; mikor azonban megerősödtek, lassankint minden kedvez? ményt megvontak a lengyelektől.

Ép e sorok írása közben kapom a lengyel lapok értesítését, mely megerősíti állításaimat.¹⁾ A varsói lengyel nemzeti bizottság bizalmi férfiút küldött Parisba, Londonba, Rómába és Bukarestbe, hogy puhatolódzzék a lengyel kérdés állása felől. Az illető férfiú azt a benyomást szerezte, hogy Angliában nem nagyon érdeklődnek a lengyel kérdés iránt. Általában a lengyel emigránsok kiábrándultak az entente hatalmaktól. A Seine départment prefektusa pl. megtiltotta, hogy a lengyel károsultak részére gyűjtést eszközöljenek. Ez Izvolszki befolyásának tulajdonítható, aki a lengyelek iránt ellenséges érzelmű.

Londonban is tapasztalható a lengyelek és oroszok közt való ellentét. A Londonban élő Korzeniowski lengyel származású író nem lépett be a lengyeleket támogató angol egyesületbe inert ott volt Benkendorff gróf, az orosz követ is.

Ehhez nem szükséges magyarázat.

³⁾ Nowa Reforma 1915. jul. 16. száma.